

NEXUS LINGUARUM

KÖSZÖNTŐ KÖTET A 80 ÉVES
NYOMÁRKAY ISTVÁN AKADÉMIKUS
TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Lukács István

ELTE BTK
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET
SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2017

SZAKMAI LEKTOROK
Bańczerowski Janusz
Jászay László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© szerzők
© ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő: Lukács István
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-284-859-4

TARTALOM

Bañcerowski Janusz	
Nyomárkay István akadémikus nyolcvan éves.....	9
Bajzek Lukač Marija	
Slovenska zemljepisna lastna imena na Gornjem	
Seniku in v Porabju.....	15
Bañcerowski Janusz	
Néhány gondolat a nyelvhasználat alapegységéről...	25
Császári Éva	
A szlovák szótárirodalom legújabb mérföldköve.	
Az első szlovák etimológiai szótár.....	43
Дудащ Мария	
Гневът в унгарската и българската фразеология...	51
Dudás Előd	
Kaj-horvát anyag Maks Pleteršnik szlovén–német	
szótárában.....	61
Dziewońska-Kiss Dorota	
Człowiek człowiekowi wilkiem – obraz wilka w języku	
polskim (w świetle związków frazeologicznych	
i przysłów).....	71
Федосов Олег	
Как достигъ <i>совершенство</i> ?.....	81
Gyivicsán (Divičanová) Anna	
Rozmýšľanie o slovenskom národnom hnutí,	
o jazyku, o kultúre	
(Štefan Leška, Karol Straka, Ľudovít Haan).....	93
Gyöngyösi Mária	
A „törpe” Alekszandr Blok mitopoétikájában	
(Alakváltozatok és forrásaik).....	101
Imrichová Mária	
Slovenská právnická terminológia	
a problematika polysémie termínov.....	115
Jakovljević Dragan	
Književnost, novi mediji i postčitalačka generacija...	125

Janiec-Nyitrai Agnieszka	
Narošle postpamięci. Na marginesie węgierskiej trylogii Krzysztofa Vargi <i>Gulasz z turula, Czardasz z mangalicą i Langosz w jurcie</i>	135
Janurik Szabolcs	
Angol mintára keletkezett tükörszavak a magyarban és az oroszban.....	147
Ясаи Ласло	
Средства грамматики и картина мира в русском языке.....	161
Kiss Szemán Róbert	
A katolikus irodalom mint újkori kulturális képződmény sajátosságai.....	173
Kroó Katalin	
Az irodalmi szövegben rejlő <i>megszólítás</i> szemiotikai alakzatáról.....	183
Лявинец-Угрин Марианна	
Современная лексикография русинского языка..	195
Лебович Виктория	
К вопросу литературной ономастики у И. Нечуя-Левицкого.....	207
Lukács István	
A horvát <i>Sibila</i>	219
Menyhárt Krisztina	
„Zöldségeket beszél”. A zöldségek a magyar és a bolgár közmondásokban.....	231
Михайлов Камен	
Via Danubius.....	243
Milosevits Péter	
Jovan Dučić versei Babits Mihály fordításában.....	255
Nagy István	
Íráspoétika, írásethosz. Marina Cvetajeváról.....	271
Палоши Ильдико	
Мультисубъектность как семантическая категория в русском языке.....	283

Pátrovics Péter	Aspektualität – Temporalität – Kasus – Referentialität und Wortstellung im Deutschen und in den slawischen Sprachen. Mutmaßliche Zusammenhänge.....	297
Pavičić Mladen	Ivan Prijatelj <i>A szlovének irodalma</i> című irodalomtörténeti áttekintéséről.....	307
Péter Mihály	Két költő a szerelem másodvirágzásától (Puskin és Tyutcssev).....	317
Ráduly Zsuzsanna	Eponimák a lengyel és a magyar egyházi terminológiában.....	323
Sárköziné Vandan Enhzaya	<i>Вдрузе Достоевского в монгольском переводе романа «Братья Карамазовы»</i>	335
Urkom Aleksander	Učenje stranog jezika u digitalnom dobu.....	343
Várnai Dorota	Renesans w Polsce i na Węgrzech.....	353
Vig István	Prebacivanje kodova u djelu „Az török áfium ellen való orvosság” (‘Lijek protiv turskoga opijuma’) Nikole Zrinskog.....	365
Zoltán András	Régi keleti szláv jövevényszavaink kérdéséhez.....	377
Zsilák Mária	A budai Egyetemi nyomda szlovák kiadványainak nyelvváltozatai az egységes modern irodalmi nyelv kialakulása tükrében.....	385

AZ IRODALMI SZÖVEGBEN REJLŐ MEGSZÓLÍTÁS SZEMIOTIKAI ALAKZATÁRÓL

Kroó Katalin

A *megszólítás*¹ problémája az irodalmi szövegben olyan kérdéskört érint, amely összeköti a nyelvészeti és irodalomtudományi kutatásokat, és – nem utolsósorban – sok esetben bevonja a tudományos leírásba a szemiotikát. Nem csak akkor, amikor e vizsgálati tárgyhoz a legegyszerűbb úton közelítve arra kérdezzünk, vajon milyen nyelvi kifejezésformák alkalmasak a megszólítás irodalmi megjelenítésére, és milyen szemantikai funkció rejlik e formákban. Borisz Uszpenszkij jól ismert könyve, *A kompozíció poétikája* fényesen bizonyítja, hogy az irodalmi művekben éppen a megszólítás *szemantikai* funkciója szerint érdemes tanulmányozni a vonatkozó nyelvi reprezentációkat, melyek irodalmi nyelvi „használati módja” és azok jelentéshozadéka túlnő a narratológiai stúdiumok által behatárolható fokalizáció kérdésén (ki a megszólítás alanya és milyen jelentésre fokalizál a nézőpont hordozója az adott nyelvi forma használatával). A nézőpontok kidolgozását Uszpenszkij *szemantikai* rendszerszerűségében vizsgálja, mely, nem tagadható, *szemiotikai* rendszerszerűséget tételez, így az irodalmi szöveg több síkja rendezhető össze a nézőpontokon keresztül, ebbe beleértve a megszólítás nyelvi perspektívájának jelenlétét is (USZPENSZKIJ 1984).

A megszólítást több irodalmi műfaji forma és beszédalakzat is gyakorolja az *önmegszólítás* formájában, melynek értelmezése szintén sokat nyerhet a nyelvészeti vizsgálódásokkal. Legegyszerűbb példaként gondolhatunk itt a lírai költeményben meghonosodott önmegszólításra (NÉMETH

¹ A megszólítás nyelvészeti tanulmányozását célzó szakmunkák közül Nyomárkay István utóbbi munkái köréből ld.: NYOMÁRKAY 2015.

1966), mely egy vershelyzetet implikál, ahol a lírai alany ön-
nön lírai beszédének címzettjévé is válik egyben. Ismét azt
láthatjuk, hogy a fokalizációhoz hasonló lírai összpontosítás
magyarázata akár a narratológia tartományába is vezetheti az
önmegszólító vers értelmezését. A vershelyzet egyértelműen
az én-kommunikáció kereteit jelöli ki – jól ismert témája ez
nemcsak a kommunikációelméletnek, hanem a szemiotiká-
nak is (LOTMAN 1994).

Sokkal bonyolultabbnak látszik az irodalmi műben annak
a típusú „önmegszólításnak” a felfedezése, amelyet a szö-
veggondolkodásnak egy speciális tartományához köthetünk,
ahhoz a talán legizgalmasabb területhez, amelyet a *metapo-
étika* fogalmával fed le az irodalomtudomány. A metapoéti-
ka tágan értve magában foglalhat minden olyan szemantikai
alakzatot, amely összekapcsolódik az irodalmi szövegnek
bármilyen formában történő önmagáról való gondolkodásá-
val. Ezt a kérdéskört részben szintén feldolgozza a narratoló-
gia, amikor a történetelbeszélő narratíva mellett azonosít egy
olyan narratív sort, amely arra hivatott, hogy a szövegalko-
tás történetét bármilyen formában megjelenítse. Még akkor
is megtörténhet ez, ha a mű nem feltétlenül tematizálja az
„elbeszéléstörténetet” (ezt Wolf Schmid, narratológiájának
angol kiadásában, „diszkurzustörténet”-nek nevezi), hanem
esetleg csak indexikus jelek eredményeként, illetőleg impli-
káció útján teszi kikövetkeztethetővé azon „diszkurzusese-
mények” jelenvalóságát, amelyekből a diszkurzustörténetbe
beleválogatódnak elemek (ШМИД 2003: 100–101, passim,
vö. Schmid 2010: 213, passim). Ha megint csak a narratológi-
ai közelítés egyszerűbb útjára lépünk és Wolf Schmid sokkal
érzékenyebb, szemiotikai természetű leírását egy pillanatra
hátrahagyjuk (amelyik ugyanis számol azzal, hogy a szöveg
indexálással és implikálás útján nem tematizált, mégis re-
konstruálható jelentéseket is képez az adott vonatkozásban),
akkor élesen körvonalazottan tűnik elő a szövegformálódás
megvalósulására irányuló jelzések narratívájának jelensége.
Ez esetben a narrátor beszédmagatartásának a számbavé-
telére támaszkodhatunk, aki úton-útfélen kommentálhatja

saját írásának körülményeit, fokalizációját, időben való elhelyeztségét, vagy akár számot adhat tényközlő és tényértelmező illetékességének nagymérvű különbözőségéről (vö. LIHACSOV 1984), stílusáról stb. stb. – egyszerűen szólva, témává avatja írásmódját. Schmid koncepciója viszont számol a tematizációs formát nélkülöző (így a narrátori kommentárokön túllépő) diszkurzustörténettel is, amelyet – a fentiek szerint – szemiotikai folyamatként azonosít. A metapoétika kiteljesedett értelme mindazonáltal még ezen a szemiotikai orientációjú elméleten is túlnő. Magyarozatának éppen ezért kell szükségszerűen meghaladnia a szűkebb narratológiai vizsgálódások kereteit.

E szemiotikai „kívül lépés” azon a narratológián, mely maga is – ahogy Wolf Schmid és más értékes narratológiai elméletek és értelmezések (ld. pl. PIER 2004) ezt kétségkívül tanúsítják – beépítheti leíró kereteibe a narratív konstrukció szemiotikai feltételrendszerének számbavételét, sajátos vizsgálódási prioritások mellett valósulhat meg. Alapja az irodalmi szövegnek interszemiotikai rendszerként történő posztulálása, amely az eseményformálódásért felelős narratívát egyetlen alrendszernek (strukturális leírásban: szövegsíknak, vö.: LOTMAN 1970; szemiotikai modellálás szerint: szemioszférának, vö. PIER 2013) tekinti. E tételezés értelmében a narratíva – annak egész nyelvi megjelenítésével és az általa hordozott történet tartalmával – a rendszer egészében működő, mindvégig egymásra vetített újraszemantizálási folyamatokban dinamizálódó és így hierarchizálódó jelentésvilág pontosan pozicionálható alkotóelemeként azonosítható. E közelítés, mely *szemantikai szüzsés* (az állandóan új és új összefüggésbe kerülő jelentésképzési folyamatok) rendszereként értelmezi az irodalmi szöveget a maga szemiotikai összetettségében, a metapoétikai jelentésformálódást valójában a szisztematikus jelentés-újraírások részének tekinti, mely az egész szövegdinamikának, vagy e dinamika bizonyos aspektusainak magyarozatával szolgál magán az irodalmi művön belül. Nyilvánvaló, hogy ez az értelmezési sík nem merül ki azokban az információkban, melyeket az elbeszéléstörténet

a cselekményben megjelenített eseményességre vonatkoztat (alkalmazzon bár az ilyenfajta elbeszéléstörténet tematikus vagy nem tematizált formákat). Ehelyett egy olyan „történetre” gondolhatunk, amely a *dinamikusan alakuló szemiotikai rendszer felépülésének bármilyen típusú értelmezésére irányulhat*. A metapoétikai önmegszólítás, az irodalmi alkotás önreflexív beszédmódja, ennek fényében magától értetődő olvasási módként *szólítja elő* az irodalomszemiotikai irányultságú közelítést.

Utóbbi állításunk egy újabb kérdéskör irányába vezet az-
zal a gondolattal, hogy az irodalmi szövegnek egy bizonyos formálódási elve (a metapoétika mint *szöveg-önmegszólítási mód*) egyben logikusan hívhat elő *egy bizonyos* értelmezési módot. A kérdés ekkor már egészen másképp hangzik, nevezetesen abban áll, hogy az irodalmi mű poétikai sajátosságain keresztül mennyire kódolhat a szövegértelmezési kritikai hagyományok köréből jól azonosítható tradíciókat, melyek közül jelen vizsgálódásunk esetében a szemiotika válik fontosá. Invitálja-e a műalkotás egy bizonyos közelítési módra az értelmezőt, s ha igen, miképpen „teszi” ezt? Mielőtt alább következő vázlatos problémakifejtésünk során Lermontov *Korunk hőse* c. regényének néhány olyan formálódási aspektusát és jelentésalakzatát vennénk számba, amelyek megítélésünk szerint igenis megszólítják a mű értelmezőjét a szemiotikai olvasás irányában, érdemes jelezni, hogy az *olvasó megszólításának* jelentésformációjáról általánosságban véve mondhatjuk el ugyanazt, amit a metapoétikai gondolkodás kiépüléséről állítottunk. Jelesül, az olvasót nem csak akkor szólítja meg a szöveg, amikor valamely narrátor tematizált formában (pl. az implikált olvasón keresztül) beszédével odafordul a befogadás tételezett címzettjéhez. Az olvasó megszólítása újfent szemiotikai irányultságú számbavételt igényelhet, amely a mű struktúrájába vont újraszemantizációs folyamatok leírásán nyugszik. A befogadó megszólításának mint szemiotikai alakzatnak kiemelt jeleként szolgálhat a kezdet és a vég több dimenzióban érvényesülő motívumkibontása. Erre példaként az *Anyegin*ben találhatunk gazdag és igen összetett

megnyilatkozási formákat, amelyekbe a mű intertextuális rendszere is bevonódik (KROÓ 2002). A kezdet és vég többszörös fókuszpontba helyezése, mely szemantikailag a *szöveg végének sorsát* is értelmezési kérdésbe fordítja a *folytathatóság* nézőpontjából, olyan olvasói megszólításnak tartható, amely a szépirodalmi befogadhatóság jövőbeli irányultságairól gondolkodik. Valójában azt a kérdést feszegeti, hogyan szólítja meg a mű az utókort, és mennyire előreirányozott ez a megszólítás.

Éppen az előirányozásnak szemiotikai modellezhetősége fordítja a felvetett problémát a kultúraszemiotika keretén belül tárgyalható és tárgyalandó kutatási kérdésbe. Erről tanúskodik W. Rewar tanulmányában a *morphostasis* és a *morphogenesis* fogalmainak az előtérbe helyezése, ahol is az első terminus felel a szöveg és azon környezet kölcsönkapcsolatának az értelmezéséért, amely fenntartja és megőrzi az adott szövegorganizmust. A *morphogenesis* maga a szerző is radikálisabb fogalomnak tekinti, *olyan folyamatok mozgásba hozására gondolva, amelyek új formákat dolgoznak ki* (vö.: ORR 1986: 818-819). E kontextusban merül fel a kérdés, hogy vajon korukban sikeres művek miért mondhatnak kevesebbet annak az utókornak, amelyik korábban (viszonylag) homályban maradt alkotásokat, ezzel szemben, valamilyen formán újra életre kelt. A valamikor jól olvasott művek a későbbiekben morphostatikusnak bizonyulhatnak, amennyiben olyan mikroszövegeket képviselnek, melyek *szemiotikai kulturális* konfliktusba kerülnek a kultúra makroszövegével. Gyakran viszont a hajdan valamilyen szinten „megbukott” alkotások morphogenetikus szövegekként ítélték meg, amennyiben szemiotikai rendszerük egy későbbi befogadókultúra különféle jelrendszereivel lesz majd összeegyeztethető (REWAR 1979: 289). Ennek fényében idézi meg, Rewar elméletére hivatkozva Leonard Orr (ORR 1986: 819) Lotman gondolatát a „kulturális szövegek szemantikai mobilitásáról” (vö. LOTMAN 1973: 1216). E gondolatok szemiotikai nézőpontból azért relevánsak, mert az indító- és befogadókultúrák szemiotikai adottságainak kölcsönviszonyában vélik megragad-

hatónak az irodalmi alkotás utóéletét. A szöveg morphogenetikus adottságát maga a befogadókultúra érvényesíti és kanonizálja (hozzátehetnék: elképzelhető, hogy végül morphostatikus szöveggént állandósítva a szóban forgó alkotást). Feltételezhető, hogy ezzel a szemiotikai tulajdonságával függ össze az irodalmi műnek az a kulturális sorsa is, amit Lotman máshelyütt az *Anyegin* vonatkozásában mond el, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy később következő művek egész sora örökíti át az *Anyegin*ben fellelhető szereplői struktúrákat (ЛЮТМАН 1988: 91-92).

A következő rövid részben annak körvonalait igyekszünk megrajzolni, hogyan nyilatkozik meg Lermontov *Korunk hőse* c. művében a szemiotikai olvasásra szólítás alakzata. Megítélésünk szerint ez a *jel, jelszerűség és jelértelmezés* következetes tematizálásában és jelentésmeghatározásaiban ölt testet a regényszövegben.

A regénypoétika két fő területéről idézünk meg egy-egy példát, 1) a szereplői alakjellemezésre mint portréfestésre (Werner Pecsorin által adott értékelése), valamint 2) a tájírai részletek alkalmazására a prózaszövegben (a *Makszim Makszimics* című fejezetben, az elbeszélő megfogalmazásában):

1)

Azok közül való volt, akiknek a külseje első látásra kellemetlenül érint, de később megtetszik, amikor a szem megtanulja meglátni a szabálytalan vonásokban egy tapasztalt és magasröptű lélek bélyegét. Volt rá eset, hogy ilyen emberekbe a bolondulásig beleszerettek a nők, s nem cserélték volna el rútságukat a legfrissebb és legrózsásabb endymionok szépségéért; igazat kell adni a nőknek: van ösztönük a lelki szépség iránt; s lehet, hogy az ilyen emberek, mint Werner, ezért szeretik olyan szenvedélyesen a nőt. (LERMONTOV 1972: 86).

2)

Itt a Kereszt-hegy! – szólalt meg a törzskapitány, mikor leértünk a Csertova-völgybe, s rámutatott egy hóval borított magaslatra; ormán kőkereszt feketéllett [...] a Kereszt-hegyet megkerültük [...] Közben alább ereszkedtek a fellegek [...], a kőkereszt csak-

hamar eltűnt a ködben [...] Hadd mondjam el itt, hogy erről a keresztéről egy különös, de mindenütt meggyökeresedett hagyomány azt tartja, hogy I. Péter cár állíttatta, mikor a Kaukázusban járt; de először is Péter cár csak Dagesztánban járt, másodszer: a keresztre fel van írva nagy betűkkel, hogy Jermolov parancsára állították, mégpedig 1824-ben. De az a hagyomány, a felírás ellenére, olyannyira gyökeret vert, hogy igazán nem tudja az ember, melyiket higgye el, már csak azért sem, mert mi nem szoktunk a feliratoknak hinni (LERMONTOV 1972: 33-34).

Pecsorin orvos barátjának, Wernernek az ábrázolása (1) öszszefoglaló érvénnyel tematizálja a regénybeli portréfestésnek azt a sajátosságát, hogy a leírás szubjektuma külső testi jelekből (szín-, forma-, mozdulat- és egyéb alak- és viselkedésbeli részletekből) kiinduló megfigyelések alapján következtet a jellemre. A külsőt fürkésző „szem” az alak megjelenési részleteit valóban a lélek lenyomatának („bélyegének”) tekinti, és ezekből a lélekben zajló történéseket, állapotokat, valamint a lelket és a karakter egészét általánosan és alapvetően jellemző tulajdonságokat *olvassa* ki (vö. Vinogradov kifejezésével: „экспрессия голоса, лица и тела”, „язык глаз”, Виноградов 1941: 599). A jellemrajz egyik eszközéül szolgáló portréfestés ily módon hangsúlyosan a jelek befogadásaként („olvasásaként”) és értelmezéseként tematizálódik.

A lírai tájfestésben, melyet következő példánkban (2) rövidítve idéztünk meg, kiemelkedő szerepet kap a hegy megnevezésének *kereszt* jegye, amely a költői tárgymeghatározás szokásos és jól ismert attribútumkiosztásán (a szemantikai jegyek meghatározásán) túlmenően szintén a tematizálás útján jut kitüntetett funkcióhoz, amikor is magyarázatot kap a hegy neve: a Kereszt-hegy megnevezés (mint verbális jel) a hegyen lévő keresztnek mint tárgyi jelnek köszönheti létét. A kereszt maga is meg van jelölve, fel van rá írva („nagy betűkkel”) felállításának története. Kiderül azonban, hogy az explicit jeleken túl létezik egy másik jelrendszer is (a rejtettebb, de mégis elevenen élő hagyomány), amely a regényben megidézett írástól eltérően magyarázza a kereszt eredetét. A hegy

lényegét alkotó jel (a kereszt) eredettörténetként kibomló értelmét az írásos jelrendszer (a „nagy betűkkel” elmondott szöveg) és a szájhagyomány különbözőképpen rekonstruálja. A jelrendszerek befogadója (mint modellált szubjektum) bizonytalanságot mutat annak vonatkozásában, milyen interpretációs rendszerre (jelrendszerre és az abban megtestesült jelentésre) támaszkodhat a Kereszt-hegyként való megjelölés értelmezésében, ám a „feliratoknak” mégis kevésbé hisz. Az elbeszélő látszólag nagyon egyszerű információkat közöl tehát a hegy megnevezéséről és annak eredetéről. Közelebről megtekintve a kifejtést ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy egy komplex szemiotikai kérdéskör keretében mozgunk. A névadás mint jelölés egy történetbe foglalva nyer magyarázatot, amely a névválasztás motivációját hivatott feltárni (a kereszt története), és a hegy nevét a kereszt mint jel jelének tünteti fel. Ám magát a keresztet is jelek értelmezik (közvetítik jelentését), legyen az az írott betű vagy a szájhagyomány. Ebben az összefüggésben a Kereszt-hegy mint elnevezés már a jel (kereszt) jelének (betűvel rögzített történet és szóbeli legenda) a jele. Rögtön a jelek és jelrendszerek hierarchiájával szembesülünk, és kérdés, hogy melyiket hol, milyen szinten helyezük el. Különböznek a jelek létformájuk és működési közegük szerint is, ott áll a) egy tárgyi jel, a kereszt formájú tárgy; b) egy verbális jel, a „kereszt” mint megnevezés, és c) e kettő elválaszthatatlan a történettől, amely a maga egészében jelöli meg a keresztet eredete szerint – nem ugyanolyan minőségű jelentitásról van itt szó, mint a verbális „kereszt” jel esetén. Mindezek fényében körvonalazódik a probléma, hogy vajon mely szinten, milyen jelhasználati mód(ok) esetén merül fel dilemmaként a hitelesség, vagyis a jel jelének a jellel alkotott harmonikus kapcsolata. (Azért Kereszt-hegy, mert egy olyan kereszt emelkedik rajta, amely mögött az(ok) bizonyos történet(ek) áll(nak), vagy esetleg elég azt tudnunk, hogy egy akármilyen kereszt áll ezen a hegyen?) Más-képpen téve fel a kérdést: mikor, mely *jel-jeltárgy-jelentés* viszonyban válik döntővé a *motiváltság* kérdése, vagy mikor s mennyire elhanyagolható? (A Kereszt-hegy nevének megér-

téséhez, úgy tűnik, elegendő az ok, hogy kereszt áll a hegyen, mindegy, hogy kinek/minek a tiszteletére emelték.) És végül, mennyiben befolyásolja a szemiotikai folyamatot a jelalkotó és a jelbefogadó? Fontos-e továbbá, hogy rendelkezék a befogadó biztos tudással arról, hogy a keresztre írott jeleknek („nagybetűknek”) vagy a legendának higgyen-e?

A *Korunk hőséneke* olvasója és kutatója számára természetesen nem konkrétan a Kereszt-hegyre vonatkozó dilemma bizonyul fontosnak. Sokkal inkább azt szeretné tudni, vajon tulajdonítson-e jelentést magának a *szemiotikai kérdéskörnek*, amikor az elbeszélő Kereszt-hegyen való átkelését igyekszik értelmezni. Tágabb perspektívában tekintve a problémát: hordoz-e mindez értelmet a regény egésze számára? A *szemiotikai kérdéskör értelemformáló szerepének* tényét látszik alátámasztani az első pont alatt szerepeltetett tematizáció. Ennek üzenete szerint karaktereket és lélekrajzot szemiotikai úton, *jelekre rámutatva, azokat olvasva és értelmezve épít a regény* (a hősök és elbeszélők illetékességi szintjén mozogva legalábbis bizonyosan), vagyis *jelolvasó és jelértelmező szereplőket* gondolkodtat és cselekedtet. Ez esetben viszont a bemutatott tájleíró résznek (ettől, mint láthattuk, szintén elidegeníthetetlen a vázolt szemiotikai kérdéskör) kihatása lesz a *lélek- és karakterjelek olvasási módjainak értelmezésére*, amelyeket Lermontov regénye valóban gazdagon dolgoz ki lélekrajz- és karakter-megformálási poétikájában. Mintha figyelmeztetést kapna az olvasó: a hősök jelolvasásának megítélése szempontjából fontos tudni, mely értelmezési síkon mozgunk (a jelhierarchia-rendszer mely szintjén – az elsődleges jelén, a jel jelének a síkján, vagy esetleg már a többszörös áttételek sorában járunk-e) – ezek szerint nem kisebb a tét, mint a jellemrajz és karakterrajz *hitelességi* minősége. Megoldásra váró problémaként jelentkezik a jeltárgy és a jel motiváltsága; hasonló megfontolást igényel továbbá a jelalkotó/(jelhasználó) és a jelbefogadó/(jelhasználó) viszonya a jelhez. A jelalkotás (jelhasználat) és jelfejtés sajátosságait és működését, vagyis valójában a szemiotikai kérdéskört tematizáló leírások a regényben bevilágítják egymást. A megidézett két szövegpélda (melyek számát könnyen

szaporíthatnánk) jól mutatja: a szemiotikai kérdéskör megjelenítései (legyen szó akár közvetlen tematizációról, amikor valamely formában és mértékben a jelalkotás és jelfejtés *témaként* válik élővé, akár a szemiotikai kérdéskör szemantikai kikövetkeztethetőségéről, vagyis rejtettebb, közvetettebb szemantizációról) mindenképpen egymásra rétegződnek a regényben. Összességükben pedig e szöveghelyek összeolvasása a szemiotikai kérdéskört a regény fontos *szűzséesen kibontott motívumának, sőt: témájának* mutatja, és az előfordulási helyek a maguk együttesében értelmezik e témakör aspektusait. Láthatóan rámutatnak a jeltárgy és jel motivációjának a kérdésre, a jelhierarchiára, a jelrendszerek mediális és létmódbeli különbözőségeire (kőkereszt; a kereszt eredetének története „nagy betűkkel”; verbális kereszt a Kereszt-hegy elnevezésben; mindennek egy átfogó narratív passzusba való belefoglaltsága stb.), idetartozóan a jelek kiterjedtségére formájuk szerint (jelek – pl. egy szó; jelrendszerek – pl. egy értelmezési hagyomány), valamint e kiterjedtségre a jelek tartalma szerint (például az eredettörténetben értelmezett jel).

Ha mindezen problémák felmerülnek a szemiotikai kérdéskör aspektusaiaként, akkor érvényesek lesznek a jelolvasó (jelalkotó és jelalkalmazó) hősök vonatkozásában is, akiknek viszont, az elsőként megidézett tematizáció tanúsága szerint, a lélek- és karakterrajz megformálásában és értelmezésében jelentős szerepük van a regényben. Következésképp a szemiotikai kérdéskörben kijelölt gondolati elemeket mind-mind vonatkoztatnunk kell az egyes szereplők jelolvasó értelmezői gyakorlatára, a már elősorolt és az azokból eredeztethető további dilemmák érvényességével. A szemiotika mint téma nemcsak kiterjedt és komplex meghatározást kap Lermontov regényében (a tematizáció nagy számban előforduló szöveghelyeinek összecsendülése okán), hanem e témamegjelenések egyben a jelfejtő hősök *olvasói értelmezését* érintő információkat foglalnak magukban, és ezen keresztül tulajdonképpen már a *Korunk hőse* befogadójára vonatkozó olvasói attitűdöt motiválnak. Így részük van annak az *olvasásmodellnek* a megképződésében, amelyet a *Korunk hőse* mint regényszöveg befogadója számára gondosan kimunkál.

Tagadhatatlan tehát, hogy a szemiotikai kérdéskör mint szemantikai komponens működik a regény értelemvilágában, és erről maga a művészi szöveg félreérthetetlen közlésekkel szolgál. Ezzel valóban be is szólítja az értelmezőt a szemiotikai olvasásmódba.

BIBLIOGRÁFIA

- ВИНОГРАДОВ 1941: Стиль прозы Лермонтова. *Литературное наследство. М. Ю. Лермонтов 1.* 43–44, Москва, 517-628.
- ЛИХАЧЕВ Дмитрий, 1984: Летописное время у Достоевского. *Литература–реальность–литература.* Leningrad: Советский писатель, 80-95.
- ЛОТМАН Юрий, 1988: Своеобразие художественного построения «Евгения Онегина». *В школе поэтического слова. Пушкин, Лермонтов, Гоголь.* Москва: Просвещение, 30–106.
- ШМИД Вольф, 2003: *Нарратология.* Москва: Языки славянской культуры. – <<http://yanko.lib.ru/books/cultur/shmid-narratology.pdf>>, update 10.10.05, letöltve: 24.01.17.
- KROÓ Katalin, 2002: Búcsú – Kezdet és a lezárás. Visszatérés, megőrzés, új útnak indulás? *Klasszikus modernség. Egy Turgenyev-regény paradoxonjai.* Budapest: L'Harmattan, 332-340.
- LERMONTOV Jurij, 1972: *Korunk hőse.* Budapest: Európa Könyvkiadó. (Fordította: Áprily Lajos.)
- ЛОТМАН Jurij, 1973: Different Cultures, Different Codes. *Times Literary Supplement* 3736 (12.10.), 1213-15.
- – 1994: A kommunikáció kétféle modellje a kultúra rendszerében. *Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletirók tanulmányai – In Honorem Jurij Lotman.* Pécs: Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 16-43. (Fordította: Kljuber Anita.)

- NÉMETH G. Béla, 1966: Az önmegszólító verstípusról (Különös tekintettel József Attilára). *Irodalomtörténeti Közlemények* 70 (5–6)/546-571.
- NYOMÁRKAY István, 2015: Megszólítások, udvariasság, nyelvi világkép. *Világ és nyelv szenvedéllyel: Köszöntő kötet Gecső Tamás 60. születésnapjára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 87-90.
- ORR Leonard, 1986: Intertextuality and the Cultural Text in Recent Semiotics. *College English* 48(8), 811-823.
- PIER John, 2004: *Narrative configurations. The Dynamics of Narrative Form. Studies in Anglo-American Narratology*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 239-268.
- – 2015: *Monde narratif et sémiosphère: pour une étude comparative (Narrative World and Semiosphere: For a Comparative Study)*. Konferencia-előadás (*Russian Formalism 100 Years on: Interpretation, reception, perspectives*, EHESS-Paris Sorbonne, Paris, October 8 to 10, 2015). Megjelenés alatt.
- REWAR Walter, 1979: Cybernetics and Poetics: The Semiotic Information of Poetry. *Semiotica* 25/ 271-301.
- SCHMID Wolf, 2010: *Narratology. An introduction*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- USZPENSZKIJ Borisz, 1984: *A kompozíció poétikája (A művészi formák szerkezete és a kompozíciós formák tipológiája)*. Budapest: Európa Könyvkiadó. (Fordította: Molnár István.)